

Nadharia ya Ubaada-ukoloni katika Tamthilia ya *Amezidi* (1995) ya S. A. Mohamed

Zawadi Limbe Daniel

Ikisiri

Makala haya yanaonesha nadharia ya Ubaada-ukoloni jinsi inavyojidhihirisha katika tamthilia ya *Amezidi*. Katika uchambuzi huu, nadharia hii inafafanuliwa kwa undani kwa kuangalia waasisi wake, mawazo makuu ya nadharia hii kwa ujumla pamoja na ujitokezaji wa nadharia hii katika kazi za fasihi. Makala haya yanachambua kwa undani pia namna mawazo makuu ya nadharia ya Ubaada-ukoloni yanavyojitokeza katika tamthilia ya *Amezidi*. Mawazo hayo yanaelezwa kwa kutumia hali za kiuchumi, kisiasa na kijamii ambazo zinabainishwa na mwandishi wa tamthilia ya *Amezidi*.

1.0 Utangulizi

Nadharia ya ubaada-ukoloni ilianzishwa baada ya kumalizika kwa ukoloni mkongwe, ambapo nchi kadhaa zilikuwa zimetawaliwa kimabavu na nchi za Magharibi. Childs na Williams (1997) wanabainisha kuwa kuporomoka kwa mifumo ya utawala wa kikoloni miaka ya 1950 na miaka ya 1960 lilikuwa ni tukio kubwa la kihistoria kutokana na nchi zilizokuwa chini ya tawala hizo kuanza kupata uhuru. Kutokana na kuporomoka kwa mifumo hiyo ya kikoloni baadhi ya watu walianza kuzungumzia athari za mifumo hiyo katika nchi zilizokuwa chini ya tawala za kikoloni. Miongoni mwao alikuwa Frantz Fanon, (1961) ambaye aliandika kitabu kinachoitwa *The Wretched of the Earth*¹ Katika kitabu hicho Fanon anachambua hulka ya ukoloni na ya wale waliotiishwa na mfumo huo. Kazi ya Fanon iliweka msingi wa nadharia ya Ubaada-ukoloni.

Mwanazuoni anayechukuliwa kuwa ndiye aliyeipa mashiko zaidi nadharia hii ni Edward Said (1978) kupitia kitabu chake cha *Orientalism* Yeye anatumia dhana ya *Umashariki*, ambayo inatumiwa sana na mataifa ya Magharibi pamoja na Marekani katika kuutazama ulimwengu wa Mashariki. Dhana ya Umashariki inaashiria mfumo wa uwakilishi, ambao umesababishwa na mataifa yenye nguvu kisiasa yaliyoamua kuitumia dhana hiyo katika elimu na himaya za Kimagharibi katika kuutazama ulimwengu wa Mashariki. Maelezo yote anayoyatoa Said ni tathmini ya mtazamo wa nchi za Magharibi kuhusu nchi zilizokuwa chini ya utawala wa kikoloni; maelezo ambayo yanatusaidia kuzitathmini athari za ukoloni katika nchi zilizokuwa chini ya mfumo huo.

¹ Kimetafsiriwa kwa Kiswahili kama *Viumbe Waliolaaniwa*, tafsiri ambayo inaukakasi na utata kwani laana humanisha kuwa ni hali ambayo ilishapangwa na haikwepeki.

Ubaada ukoloni unajikita zaidi katika kuhakiki athari za ukoloni katika nchi zilizokuwa chini ya utawala wa nchi za Magharibi. Kwa upande wake, Quayson (2000) anaeleza kuwa nadharia ya Ubaada-ukoloni inahusika zaidi na hali ilivyo chini ya mifumo kandamizi, yaani ubepari na ukoloni; na hali inayojitokeza baada ya kumalizika kwa kipindi cha ukoloni. Kama Quayson anavyofafanua, nadharia ya ubaada ukoloni haina budi kuzitazama athari za ukoloni katika jamii zilizokuwa zimetawaliwa pamoja na uhusiano wake na ulimwengu.

Njogu na Chimerah (2008) wanafafanua kuwa nadharia ya ubaada-ukoloni ni juhudi inayofanywa katika kuelewa uhusiano kati ya mataifa yaliyotawala na yaliyotawaliwa. Juhudi hizi zinaelekezwa katika kujadili uzoefu wa namna mbalimbali kama vile utumwa, uhamiaji, ukandamizaji na ukinzani, ubaguzi wa rangi, jinsia, na tofauti za maeneo. Lengo kuu la nadharia hii ni masalia ya athari za ukoloni katika utamaduni, uchumi na siasa.

Katika taaluma ya fasihi, nadharia ya Ubaada-ukoloni inaweza kutumika katika kuhakiki kazi mbalimbali za kifasihi. Nadharia hii inapotumika kuhakiki kazi za fasihi, mhakiki hana budi, miongoni mwa mengineyo, kuangalia matumizi ya lugha asilia katika uandishi wa kazi hiyo. Hii inatokana na ukweli kuwa lugha ni kielelezo cha utamaduni na hivyo mhakiki hana budi kuangalia athari za ukoloni katika za lugha za asili. Ngugi (1986) anatetea matumizi ya lugha za asili badala ya lugha za kikoloni katika masuala yanayohusu Waafrika. Kwa mantiki hiyo, mhakiki hana budi kuangalia jinsi utaifa na utambulisho wa jamii unavyojitokeza. Kuhusu athari za ukoloni, nadharia hii inajikita katika kufafanua mambo mbalimbali, ambayo ni matokeo ya ukoloni kama vile mifumo ya elimu isiyokidhi mahitaji, ukandamizaji, unyonyaji, kuporomoka kwa maadili, na kushuka kwa uzalishaji.

2.0 Muhtasari wa Tamthilia ya *Amezidi*

Tamthilia hii ya *Amezidi* iliandikwa na Said Ahmed Mohamed; ikachapishwa na *East African Educational Publishers* mwaka 1995. *Amezidi* ina jumla ya maonyesho 10 ambayo yamepangwa katika mfuatano wa kwanza hadi 10. Msanii ametumia mtindo wa kipekee kwani sehemu ya utangulizi anaiita kianzio na ile ya hitimisho anaiita kimalizio. Katika sehemu zote hizo za kianzio na kimalizio mwandishi anatumia nyimbo.

Kwa jumla, tamthilia hii inazungumzia masuala mbalimbali ya kijamii, kisiasa na kiuchumi. Katika kueleza haya inatumia wahusika wawili ambao wakati mwingine wanajibadilisha na kuchukua nafasi mbalimbali katika tamthilia. Wahusika hao ni Ame na Zidi ambao wanaishi katika nchi ya *Amezidi*. Nchi hii ya *Amezidi* ni kiwakilishi cha mataifa mbalimbali barani Afrika ambayo

yanakabiliwa na changamoto mbalimbali katika maendeleo yake. Katika ukurasa wa 35 tunadokezwa hayo:

Sauti ya Redio: Hii ni sauti ya Amezidi..... Taarifa tuliyoipata punde hivi inasema kwamba katika kijiji cha Fujo, maelfu kwa maelfu ya watu wanakufa kwa njaa kila siku.....sababu ni ukame. Mvua hazijanyesha miaka mingi.....Umoja wa mataifa unaandaa misaada. Marekani ishapeleka misaada ya magunia milioni kwa milioni ya sembe na dona.....Uingereza imepeleka milioni kwa milioni ya sembe na dona.....Uingereza imepeleka mitumba na nyama ya kukausha.....Ufaransa imetoa madawa ambayo huko hayahitajiki tena.....

Kijiji cha Fujo kinawakilisha nchi yoyote barani Afrika ambayo inakabiliwa na matatizo mbalimbali ya kiuchumi, kisiasa na kijamii. Matatizo haya ni pamoja na njaa, ukame, magonjwa, huduma duni za kijamii, vita vya wenyewe kwa wenyewe, na kadhalika.

3.0 Ubaada-ukoloni katika *Amezidi*

Sehemu hii inaangalia ujidhihirishaji wa nadharia ya Ubaada-ukoloni katika tamthilia ya *Amezidi*. Ujidhihirishaji huu, utaoneshwa kupitia vipengele vya kiuchumi, kisiasa na kijamii, maeneo ambayo nadharia hii inayazungumzia kwa kina.

3.1 Hali za Kiuchumi

Suala la uchumi limejitokeza sana katika tamthilia ya *Amezidi*. Mwandishi analijadili suala hili kupitia taswira ya nchi ya *Amezidi* kama kiwakilishi cha mataifa mbalimbali barani Afrika, Tanzania ikiwemo. Anaona kuwa nchi hizi ziko nyuma zaidi kiuchumi kutokana na kukabiliwa na matatizo mbalimbali. Suala hili la kiuchumi linajadiliwa na mwandishi katika vipengele vya umaskini/ufukara, utegemezi wa misaada, sayansi na teknolojia; hali za kisiasa zikiwemo za uongozi, rushwa na ufisadi, na ufujaji wa mali za umma; na hali za kijamii kwa jumla.

3.1.1 Umaskini

Wahusika Ame na Zidi wanaishi katika lindi la umaskini wa kipato na fikra. Hali ya umaskini wa kipato inadhihirishwa na sehemu wanayoishi ambayo ni pango. Hata hivyo, umaskini wa fikira unaonekana pale ambapo wahusika hawa pamoja na kuwa wanaishi pangoni lakini katika fikra zao wanajiona wamepiga hatua kubwa kimaendeleo. Kwa mfano, katika ukurasa wa nane wahusika wanajadili namna walivyoendelea:

Zidi: Tumeendelea basi....
Ame: Sana.....kuliko jamii yoyote.....

Hali waliyo nayo Ame na Zidi ndiyo hali halisi waliyo nayo Watanzania wengi na jamii nyingine za Kiafrika. Kwa mfano, asilimia kubwa ya Watanzania ni maskini wanaoishi katika mazingira na maisha magumu. Watu hawa wana lishe duni, hawana makazi bora, na wanashindwa kumudu kupata huduma bora za afya pamoja na elimu. Hata hivyo, pamoja na hali hiyo bado wapo walioridhika na kuona kuwa wamepiga hatua kubwa sana. Hali hii inachochewa na kauli za baadhi ya viongozi wa kisiasa kueneza hoja kuwa nchi hii inaendelea, hususan wakiegemeza hoja zao katika kulinganisha hali ya uchumi wa sasa na kabla ya kupata uhuru. Jambo hili linawafanya baadhi ya wananchi kuamini na kujenga moyo wa kuridhika.

Kulingana na mawazo ya wanazuoni wa nadharia ya Ubaada ukoloni, umaskini walio nao watu wa nchi zilizotawaliwa unatokana na unyonyaji uliofanywa na wakoloni na ambao bado unafanywa hata sasa kupitia ukoloni mamboleo. Unyonyaji huu unaendelezwa na hali ya kudumazwa kifikra ambayo wananchi wamejengewa kupitia mfumo huu wa ukoloni mkongwe na ukoloni mamboleo. Mwandishi anayasema haya kupitia ishara mbalimbali ambazo zinadhihirika kupitia Ame na Zidi. Ishara hizi ni pamoja na kuketi na kusubiri, kukoroma na kulala kunakofanywa na wahusika hawa. Mambo haya yote yanaashiria tatizo la kudumaa kifikra ambalo linawakabili Waafrika wengi na hivyo kuzidi kuishi katika umaskini uliokithiri.

3.1.2 Utegemezi wa Misaada

Katika tamthilia hii mwandishi anatuonesha jinsi watu wa nchi ya *Amezidi* wanavyoamini na kutegemea misaada toka nje ya nchi. Katika Onyesho la Kwanza (ukurasa wa 9) suala hili linajitokeza kama ifuatavyo:

Ame: Umeshapeleka maombi ya msaada huko Umoja wa Mataifa? Au kuomba ruzuku nchi za Magharibi, yaani EC?

Zidi: Kwani kazi yangu kuomba mimi suala hilo? Kwa nini unaniuliza mimi suala hilo?

Ame: Nimwulize nani basi?

Zidi: Unamjua!

Ame: Wewe....Mimi?

Zidi: Kwenda uko.....

Ame: Pengine tukiomba sisi, sasa tutapewa, maana yeye ameomba mno!

Vilevile suala hili linajitokeza katika Onyesho la Nane (ukurasa wa 69). Katika Onyesho hili Ame na Zidi wanapata msaada wa paja la nyama ya ng'ombe likiwa linanuka; wanapokea bila hata kutambua kuwa msaada huo umetokea wapi ingawa wanahisi tu pengine ni kutoka umoja wa Ulaya. Hali hii ya kupokea msaada pasipo kujua ulikotoka inaonesha namna viongozi wetu wanavyopenda na kutumainia misaada. Njogu na Chimera (2008:209-210) wanasema:

Paja la ng'ombe ni misaada isiyofaa kutoka ughaibuni. Kejeli. Msaada unawaua walioletewa ili uwasaidie. Msaada unaleta mauti. Si msaada bali ni laana. Kinachohitajika ni kujitegemea, sio misaada mibovu. Badala ya kuendeleza, inarudisha nyuma maendeleo na kuangamiza. Waafrika Ame na Zidi wanapigania misaada mibovu. Hawasalimiki au watauana wenyewe kwa wenyewe ama wauawe na uovu wa misaada hiyo.

Hali ya kunuka kwa paja la ng'ombe walilopewa kunaashiria ugumu wa masharti yanayoambatana na misaada hiyo. Kutokana na utegemezi uliojengeka katika nchi za Kiafrika, ikiwemo Tanzania, hulazimika kukubali masharti yoyote ilimradi wapate misaada hiyo. Hata hivyo, pamoja na kupewa misaada hiyo bado huwa haitoshelezi na hivyo kulazimika tena kuendelea kuomba ama kutafuta misaada mingine. Kwa mfano, baada ya Ame na Zidi kupewa msaada wa nyama ya paja la ng'ombe, wanagundua kuwa hawawezi kula nyama hiyo kwani ni mbichi hivyo inahitajika kupikwa ama kuokwa. Hii inaashiria kwamba pamoja na msaada waliopata bado wanahitaji tena msaada wa nishati ya kuwawezesha kuipika nyama hiyo. Jambo hili linaelezwa katika ukurasa wa 71 wa tamthilia hii.

idha, mazoea ya kutegemea misaada toka nje yana madhara mengi, mojawapo ikiwa ni kudorora kwa uchumi wa nchi husika pindi nchi hiyo inaponyimwa misaada. Mwandishi anajadili madhara ya misaada katika ukurasa wa 75-76. Pia katika ukurasa wa 85 kwenye Onyesho la mwisho, mwandishi anabainisha madhara haya kupitia mhusika Ame pale anaposema “tumbo jamani tumbo....tumbo gani hili? Labda la msaada...labda la EC...Labda la nyama mbovu.....”Ame anaomboleza kutokana na madhara yanayompata baada ya kukubali msaada kutoka kwa wafadhili. Kuendelea kutegemea misaada toka nje wakati tukitambua kuwa misaada hiyo inaambatana na masharti yanayotuumiza ni sawa na ubwege. Vilevile kitendo cha wahusika kutojishughulisha na badala yake kuketi na kusubiri wafadhili waje wawasaidie ni ubwege mwingine pia. Wananadharia wa nadharia ya Ubaada ukoloni wanazungumzia pia suala la kutawaliwa kitamaduni kwa mataifa ya ulimwengu wa tatu, ambapo mataifa haya yameathiriwa na tamaduni za watawala wa kikoloni. Hata hivyo njia hii ndiyo inayochangia kutukuza utamaduni wa nje, kwani kupitia misaada na utegemezi huu yapo mambo ambayo huletwa Afrika kama mojawapo ya masharti ya wafadhili.

3.2 Sayansi na Teknolojia

Ukuaji wa uchumi hutegemea zaidi maendeleo ya sayansi na teknolojia ya nchi inayohusika. Katika tamthilia ya *Amezidi* mwandishi amelijadili sana suala hili. Katika Onyesho la Kwanza Ame na Zidi hawaoni umuhimu wa kutengeneza

visu vyao wenyewe na badala yake wanategemea kuagiza kutoka nje ya nchi kwa gharama kubwa. Uvumbuzi na ugunduzi ndiyo unaozaa teknolojia mpya; hata hivyo jambo hili halipewi kipaumbele katika nchi ya *Amezidi*. Katika ukurasa wa 10 mwandishi anatueleza:

- Zidi: Si unajua nyumba hii haina kisu?
Ame: Kwa nini?
Zidi: Hatujakiagiza kutoka Marekani.
Ame: Ee, nimesahau; kumbe kisu chetu ni kijiti vile! Kibenza chochote kile mtu atakachokiokota.....
Zidi: Tena ulipotaka makubwa na madogo tele....
Ame: Lakini mwenzangu umekaa ukafikiria siku moja...
Zidi: Ah, mambo ya kufikirifikiri mimi siyataki.
Ame: Kwa nini?
Zidi: Kwanza, yanaumiza kichwa. Pili, utafikiri kipi wewe Mwafrika ambacho Wamarekani, Waingereza, Warusi, Wafaransa na Wajerumani hawajakifiria? Tatu, si vipo tu vitu vyenyewe duniani vimeenea? Na sisi tutanunua tu. Huu ulimwengu wa biashara ati!

Hili ni tatizo kubwa katika nchi za Kiafrika, hususan Tanzania kwani serikali haitoi kipaumbele kwa viwanda vya ndani na badala yake hutegemea zaidi uagizaji wa vifaa kutoka nchi zilizoendelea.

3.3 Hali za Kisiasa

Suala la uongozi limemshughulisha sana Said Ahmed Mohamed katika tamthilia hii. Mwandishi anazungumza juu ya dhana ya uhuru miongoni mwa viongozi. Anaona kuwa uhuru ulifasiliwa isivyo na wahusika hawa, kwani baada ya Tanzania kupata uhuru wake kutoka kwa wakoloni, baadhi ya viongozi waliona kuwa huo ulikuwa ni muda wa kustarehe, kubweteka na kulala. Katika tamthilia hii jambo hili linajitokeza katika kurasa za 7, 8 na 28. Kwa mfano, katika ukurasa wa 8 mwandishi anaeleza kupitia mhusika wake Ame kama ifuatavyo:

Ndiyo, si tumefika tulipotaka kufika? Yaani pahala pa kula raha? Kazi ya nini? Uhuru wangu n'nao nikafanye kazi ... na wewe uhuru wako unao, ukafanye kazi ya nini?

Mazungumzo ya wahusika hawa yanatuonesha namna uhuru ulivyofasiliwa isivyo na baadhi ya viongozi. Baadhi yao waliona kuwa baada ya kuwaondoa wakoloni, kilichofuata ni kustarehe na kutokufanya kazi. Kukoroma kunakoelezwa ni ishara ya uongozi kulala na kujisahau. Kufanya kazi hakupewi kipaumbele wala umuhimu. Wimbo unaoimbwa katika ukurasa wa 28 unaelezea namna dhana mbovu ya uhuru miongoni mwa Watanzania ilivyoathiri ufanyaji kazi. Wimbo huu unaelezea namna nchi za Kiafrika, hususani

Tanzania, zilivyobweteka baada ya kupata uhuru. Njogu na Chimera (2008:76-77) pia nao wanalizungumzia suala hili; wakitoa maoni yao wanasema:

Katika tamthilia hii, maisha baada ya uhuru yanaonekana ni ya kibwege. Dhana ya uhuru ni tata. Uhuru unafungamanishwa na sherehe za ubadhirifu katika siku maalumu za kitaifa. Uhuru unachukuliwa kama nafasi ya kuonyesha ubadhirifu na utajiri usiokuwepo. Uhuru kwa wengine ni ndoto, ni mazigazi, ni kitu kisichofahamika na kisichopatikana. Wengine wamechukulia uhuru kuwa ni mapuuzi, ufisadi, unafiki, usingizi, starehe, uzembe, kutofanya kazi, kutofikiri na kudanganyana. Wengine wamechukulia uhuru kama utegemezi kwa wahisani, kama nafasi ya kupata misaada japo mibaya, kutoka kwa wahisani wanaowakilishwa na EC (*European Commission*). Utegemezi huu unakuwa chanzo cha maangamizi.

Katika ukurasa wa 83 wa tamthilia hii mwandishi, kupitia mhusika Ame, anasema:

Na unapojiuliza tutafikaje, yaani tutapanda chombo gani? Jibu linakuwa, maneno ...maazimio....mikutano ...seminamakongamanoHivyo ndivyo vyombo fulani vya kusafiria kwenda huko ...na miaka inayoyoma....

Maneno hayo yanaeleza namna uongozi barani Afrika ulivyokosa dira katika kutafuta maendeleo. Hii inatokana na kuwa hakuna mpango madhubuti katika kuinua uchumi wa nchi, badala yake viongozi, hususani wanasiasa, wametawaliwa na porojo pamoja na propaganda tu. Wanatumia fedha nyingi katika kuandaa makongamano, semina, mikutano na maazimio yasiyo na tija za maendeleo.

Suala la udikteta wa baadhi ya viongozi linajitokeza pia katika tamthilia hii. Suala hili linajitokeza katika ukurasa wa 46 ambapo mwandishi anataeleza kama ifuatavyo:

Mfanyakazi: Suala mzee....

Bosi: Hiki si kipindi cha masuala na majibu hii si stesheni ya redio.... Hapa ofisini tena ofisi yenyewe ya bosu.... Hapa tunafanya kazi, hatuulizi masuala na kupeana majibu.... Tawanyikeni mrejee mwahala mwenu mwa kazi.

Kitendo cha bosu kuzuia wafanyakazi kuuliza maswali katika kikao ni ishara ya namna viongozi wetu wasivyothamini utawala bora. Mwandishi anataeleza namna viongozi wetu wanavyoua demokrasia na uhuru wa kujieleza miongoni mwa wananchi. Mathalani suala la kuzuia uhuru wa kutoa maoni ni jambo ambalo limeelezwa na wahakiki wa kazi za fasihi kuwa lilifanyika sana wakati wa ukoloni. Senkoro (1993:41), anazungumzia suala hili kwa upande wa udhibiti wa uandishi wa kazi za fasihi pale anaposema:

Tangu enzi za Waarabu, Wajerumani, hadi Waingereza, udhibiti huu ulionekana hata katika uteuzi wa vitabu vya kutafsiriwa vilivyoeleza na kutukuza utamaduni wa kwao pamoja na nguvu walizokuwa nazo. Vitabu kama vile vya *Mashimo ya Mfalme Suleiman*, *Allan Quarterman*, *Safari za Gulliver*, na *Robinson Kruso* viliteuliwa na kutumiwa mashuleni kwa malengo maalumu. Kwa mfano, katika *Robinson Kruso* mwanafunzi mtoto wa Kitanganyika alitakiwa azikiri nguvu za Mzungu mmoja mwenye uwezo wa kukitawala kisiwa peke yake na kuyamudu maisha bila matatizo. Haya yote yaliambatana na itikadi na imani za dini ngeni walizolazimishwa Watanganyika kuzikubali na kuzitupilia mbali dini na imani zao za jadi.

Kwa hakika mambo yanayofanywa na viongozi wetu mengi yanatokana na athari za kutawaliwa na wakoloni. Mwandishi wa tamthilia hii anaukejeli uhuru tunaajivunia ilhali tunaendeleza yaleyale waliyokuwa wakifanya wakoloni.

3.4 Rushwa na Ufisadi

Mwandishi Said Ahmed Mohamed anazungumzia tatizo la rushwa pamoja na ufisadi kupitia wahusika wake katika tamthilia hii. Mathalani katika ukurasa wa 44-45 kupitia wahusika Bosi na Msaidizi tunaelezwa kama ifuatavyo:

Msaidizi:	Zangu ngapi?
Bosi:	Asilimia kumi.
Msaidizi:	Hizo za ubani....
Bosi:	Na zipi za marashi?
Msaidizi:	Za kuweka siri je?
Bosi:	Ah, siri....haya!
Msaidizi:	Sababu gani utatoa kwa wakuu na wachunguzi wa hesabu?
Bosi:	Mpeleke mwizi akamate mwizi. Sababu kubwa ni asilimia.... Na zaidi ofisi...ofisi, msaidizi wangu ofisi ya bosu. Hii hebu itazame ndiyo ofisi ya bosu.....

Msaidizi anapewa rushwa ya asilimia 10 ili kutunza siri ya wizi wa fedha uliofanywa na bosu wake. Vilevile wakaguzi wa hesabu nao wanaandaliwa fedha ili watoe ripoti isiyoonesha wizi huo. Katika ukurasa wa 43, tunaelezwa juu ya manunuzi hewa ambayo bosu aliyafanya. Suala la kughushi nyaraka kwa lengo la kujipatia fedha kwa njia ya wizi linajitokeza katika onyesho hili la tano. Rushwa kwa watumishi wa umma inaelezwa kwa kina katika tamthilia hii. Kwa ujumla, rushwa na ufisadi ni miongoni mwa matatizo makubwa nchini. Wizi wa fedha za umma unaofanywa na baadhi ya viongozi na watendaji wa serikali ni tatizo kubwa. Hawa ndio watu waliopewa dhamana ya kusimamia fedha za wananchi kwa ajili ya kuleta maendeleo. Hata hivyo, wanaiba fedha hizo za walipa kodi kwa kughushi nyaraka pamoja na kuchoma nyaraka zinazoelezea upotevu huo. Wafula (1999:76) anazungumzia jambo hili pale anaposema:

Lakini ikiwa Ayi Kwei Arma katika *Wema Hawajazaliwa* anazungumzia ufisadi unaotokana na matumizi mabaya ya mamlaka, Said Mohamed katika *Amezidi* anaonyesha uozo wa kimawazo unaolikabili bara la Afrika. Mbali na viongozi kulifisidi bara lao hawana ubunifu wa kimawazo kuwawezesha Waafrika kujitegemea. Wanastarehe kwa bidhaa ambazo hawafahamu asili wala chanzo chake. Mwandishi anasema kwamba uigaji wa kikasuku umewafanya Waafrika kuwa vibonzo vya kuchekwa na wakazi wa mabara mengine.

Kupitia maelezo haya ya Wafula, tunaweza kuona ni kwa jinsi gani uozo wa kimawazo au kifikra unavyoliandama bara hili. Uozo huu ni masalia ya mbegu mabaya zilizopandwa na mfumo wa kikoloni na ambazo zinazidi kurutubishwa na mfumo wa sasa wa ukoloni mamboleo.

3.5 Ubadhirifu wa Raslimali za Umma

Matumizi mabaya ya raslimali za umma ni suala ambalo mwandishi analizungumzia katika tamthilia yake. Katika kurasa za 16 na 17, mwandishi, kupitia wahusika Ame na Zidi, anataeleza kama ifuatavyo:

- Zidi: Kuhusu kasri letu...yaani humu chumbani mwetu mwa kulalia: tanda lako la mede upande huu na langu upande ule, kila moja linaliambia jenzake, sogea huko....
- Ame: Na hapo mimi hutaka nisiamke...hulala kuliko usingizi wa pono na hata sijali...
- Zidi: Hunishindi mimi...enhe, zaidi?
- Ame: Kwa ufupi hakuna cha fahari unachokijua wewe ambacho kinastahiki kuwekwa ndani ambacho humu hakimo!
- Zidi: Si vya ndani tuna vya nje(wanacheka halafu wanatazamana kwa muda)
- Ame: Ah...unakusudia hiyo BMW na Mercedes zetu hapo nje?

Hapa Ame na Zidi wanajadili kuhusu utajiri walionao. Wanaelezana jinsi wanavyomiliki vitu vya fahari na thamani kubwa. Vitu hivyo ni pamoja na samani za ndani na magari ya kifahari. Jambo hili ni ishara ya namna viongozi wanavyojitajirisha kupitia mali ya umma. Wanatumia vibaya mali ya umma ili kujinufaisha wao na familia zao, huku wananchi wakiteseka kwa huduma mbovu. Katika onyesho la tisa kurasa za 73 na 74 tunaeleza juu ya ufujaji wa mali za umma kupitia kwa Ame na Zidi ambao wanaandaa sherehe kubwa ya kuzaliwa kwao inayogharimu mamilioni ya fedha. Mwandishi anawatumia wahusika wake kuonesha namna viongozi wanavyohujumu uchumi kwa maslahi yao binafsi. Ufujaji wa fedha unafanywa kupitia sherehe mbalimbali za kitaifa. Sherehe hizi ni kama vile za uhuru na sherehe nyingine za kiserikali. Katika sherehe hizo, fedha nyingi sana hutumika, ambazo kama zingeelekezwa kwenye miradi ya maendeleo basi nchi hizi za Kiafrika zingepiga hatua kubwa

sana. Kwa hakika si rahisi kwa mwananchi wa kawaida kunufaika na sherehe hizi bali viongozi huzitumia kwa lengo la kujistarehesha, kuonesha ufahari wao mbele ya viongozi wa nchi nyingine pamoja na kujinufaisha kiuchumi. Kwa ujumla sherehe hizi hazina manufaa kwa taifa kwani hazileti maendeleo yoyote kwa wananchi.

3.6 Hali za Kijamii

3.6.1 Elimu

Katika onyesho la nane mwandishi anazungumzia elimu kwa ujumla. Anabainisha changamoto mbalimbali zinazoikabili sekta ya elimu nchini. Ikiwa ni pamoja na mbinu mbovu za ufundishaji, mitaala isiyofaaa, pamoja na matokeo ya elimu kutomwezesha mwanafunzi kujiajiri. Kwa kuanza na changamoto ya mbinu za ufundishaji, suala la ujifunzaji huhitaji mazingira rafiki kwa wajifunzaji ili ufundishaji uwe na manufaa. Mwandishi kupitia mhusika mwalimu (ambaye ni Zidi) anatuonesha tatizo hili katika ukurasa wa 29, ambapo tunaelezwa:

Mwalimu: Na ...na ...nani atata...taja Archimedes's principle...mikono juu...enhe. *(kwa mwanafunzi Ame.) Wewe, Ame! (Sasa mwalimu anasimama na bakora inayoonekana. Bakora ndefu)*

Kupitia maelezo hayo tunamwona mwalimu Zidi anavyofundisha kwa ukali na hivyo kuwatia hofu wanafunzi. Mwalimu anatamka maneno kwa ukali na vilevile anaingia darasani akiwa amebeba bakora. Ufundishaji wa namna hii haufai kwani hujenga hofu miongoni mwa wanafunzi na hivyo kushindwa kuelewa kile kinachofundishwa. Katika ukurasa wa 38 mwalimu anakataa kuulizwa maswali na wanafunzi, jambo hili pia linaturejesha kwenye mbinu mbovu za ufundishaji. Ufundishaji wa mwalimu Zidi si shirikishi kwani hautoi nafasi kwa wanafunzi kujadili kile kinachofundishwa. Hata hivyo bakora inayotajwa hapa inaweza kuwa taswira inayoashiria kunyamazisha watawaliwa. na kuwanyima uhuru wa kujieleza.

Aidha, ubovu wa mitaala ya elimu unabainishwa pia katika onyesho hili. Mwalimu anaonekana kutokutambua kile anachofundisha. Vilevile hata elimu inayotolewa nayo inalenga katika kukariri tu kwa wanafunzi na sio kuelewa. Tunathibitishiwa haya katika ukurasa 30 kupitia wahasika mwalimu na mwanafunzi:

Mwalimu: Uliza.
Mwanafunzi: Hivi...hivi baada ya kukariri mawazo ya Archimedes kwa miaka mingi, kwa nini hatujaweza kuunda nyambizi?

Elimu inayotolewa katika nchi ya Amezidi haimsaidii mwanafunzi kujijiri na badala yake inalenga katika kuajiriwa tu hivyo kumfanya kuwa tegemezi. Katika ukurasa wa 38 tunaeleza haya;

Mwanafunzi: Nikishamaliza shule... narudi nyumbani, kazi sina!
 Mwalimu: Jibu rahisi kaa mjini utafute kazi.
 Mwanafunzi: Lakini kuna maelfu ya wasio na kazi.

Wahakiki wengine pia wanalizungumzia suala la elimu katika tamthilia hii ya *Amezidi*. Mathalani, Wafula (1999) anaeleza kwamba mwalimu na mwanafunzi wanashirikiana kukariri nadharia za mwanasayansi Archimedes ambazo hazina manufaa kwao na kwa ulimwengu unaowazunguka. Archimedes anavumbua sheria inayoongoza vyombo kuelea katika maji. Kazi ya Archimedes inasaidia katika uvumbuzi wa nyambizi. Uvumbuzi wake pia unaonyesha sababu zinazofanya vyombo kama mashua na madau kuelea majini. Kinyume na haya, mwalimu anayepatikana katika tamthilia ya *Amezidi* anawataka wanafunzi kukariri sheria ya ueleaji kwa lengo la kuikariri tu bilashi...

Nadharia hii inasema kuwa elimu inayotolewa katika nchi zilizokuwa makoloni ya nchi za Magharibi haikidhi mahitaji ya wananchi. Maelezo yake hayatofautiani na hali inayooneshwa katika tamthilia hii. Hali hii inajitokeza katika Onyesho la Nne katika tamthilia ya *Amezidi*. Katika Onyesho hili mwalimu anasinzia, vilevile elimu anayoifundisha haina mashiko kwani haimjengi mwanafunzi kifikra isipokuwa humkaririsha tu.

Kwa ujumla, mawazo yanayowasilishwa na wahusika hawa ni kiwakilishi cha hali halisi ya mfumo wa elimu ulivyo barani Afrika, Tanzania ikiwemo. Kwanza kabisa ufundishaji haufanyiki katika mazingira rafiki, vilevile mitaala na mfumo mzima wa elimu nchini haumwezeshi mwanafunzi kujitegemea baada ya kuhitimu elimu yake. Kwa mfano, matumizi ya lugha ya Kiingereza katika kufundishia ni changamoto kubwa sana katika sekta ya elimu nchini Tanzania. Hii inatokana na ukweli kuwa wanafunzi pamoja na walimu wao hawamudu lugha hiyo ya Kiingereza. Jambo hili linaleta mkanganyiko kwa wanafunzi na hivyo pengine ni mojawapo ya sababu za kushuka kwa kiwango cha elimu nchini Tanzania.

3.6.2 Huduma za Afya

Ukosefu wa huduma bora za afya nalo linajitokeza katika tamthilia hii. Kwa mfano, katika ukurasa wa 65 tunawaona Ame na Zidi wakipambana na mbu kwa kutumia mikono yao. Mwandishi anaelezea jambo hili kama ifuatavyo:

Ame: Huyu! (*Anarusha mikono ovyo, wanamwinda kwa muda mrefu*)
 Zidi: Wachana naye. (*Anatuta*)
 Ame: Kwa nini? (*Anatuta*)
 Zidi: Kijidudu kimoja nd'o....
 Ame: Kwani mmoja...si mmoja, kundi zima
 Zidi: Lo, kundi kweli....
 Ame: Huyu....huyo....na...wale...na hawa...kundi milioni, mbu...mbu...mbu...

Mawazo haya ya msanii anayoyatoa kupitia wahusika wake ni ishara ya hali ilivyo katika nchi zetu za Kiafrika, Tanzania ikiwemo. Hii inatokana na serikali kukosa mipango madhubuti katika kuboresha huduma za afya kwa wananchi wake.

Katika ukurasa wa 66 mwandishi analalamika juu ya mikakati isiyofaa inayowekwa na serikali ambayo hailengi kuondoa tatizo badala yake huwa ni suluhisho la muda mfupi tu. Anaeleza namna ambavyo serikali inatumia fedha nyingi kununua dawa badala ya kuweka mikakati itakayoweza kuutokomeza ugonjwa wa Malaria. Kwa mfano, kuna tatizo kubwa kwa serikali kuagiza dawa na vyandarua kutoka nchi za nje kwa gharama kubwa badala ya kuweka mikakati ya kuangamiza mazalia ya mbu hao. Kwa hakika, mbinu zinazotumiwa na serikali katika kupambana na malaria hazilengi kuutokomeza ugonjwa huu, ambao umekuwa ni tishio nchini Tanzania. Mwandishi ametumia ugonjwa wa malaria kuwakilisha matatizo mengi yanayoikabili sekta ya afya nchini Tanzania; ikiwa ni pamoja na upungufu wa dawa za kutibu magonjwa mbalimbali, upungufu wa madaktari na wauguzi, upungufu wa hospitali, vitendea kazi, na kadhalika.

3.7 Utamaduni

Utamaduni ni suala ambalo limemshughulisha mwandishi Said Ahmed Mohamed katika tamthilia hii ya *Amezidi*. Mambo ya kiutamaduni ambayo mwandishi anayajadili katika kazi yake hii ni matumizi ya lugha na mavazi. Katika tamthilia hii mwandishi kupitia wahusika wake anaonesha jinsi Watanzania wasivyothamini lugha yao na badala yake kutukuza lugha za nje, hususan Kiingereza. Kwa mfano, katika ukurasa wa 8 mwandishi anamtumia mhusika Ame kuonesha utumwa wa kifikra walionao baadhi ya wananchi. Mhusika Ame anasema:

Ame: Nikibingirira mpaka hapa, kisha huufanya mkono wangu mrefu kama ule wa shetani kuufikia ule mhogo ghalani tulikouweka....na nikisha upata, huweka mdomoni, na mdomo wangu una mtelezo ambao umejifunza katika miaka hii kukimbia taabu. Ukikiweka chakula tu kinywani basi midomo hubwia na kukipitisha chakula moja kwa moja tumboni bila ya udhia wa kuchakua na kumeza...yaani, atomatiki kwa lugha ya kisasa.

Kupitia mhusika huyu mwandishi anatuonesha kuwa, wapo baadhi ya wananchi wa nchi zilizotawaliwa na Waingereza wanaoamini kuwa lugha ya Kiingereza ni lugha ya kisasa, na hivyo mtu anayezungumza lugha hiyo anaonekana kuwa amepiga hatua kimaendeleo na anaenda na wakati. Kwa hakika, hii ni dhana potofu kwani si kila mtu mwenye uwezo wa kuzungumza Kiingereza huwa anaenda na wakati ama anakuwa ameendelea. Kiingereza ni lugha kama zilivyo lugha nyingine tu ulimwenguni.

Kuchanganya Kiingereza na Kiswahili wakati wa mazungumzo ni tabia ambayo imezoeleka sana miongoni mwa Watanzania, hususani wasomi na hasa wabunge. Tabia hii inatokana na watu kuthamini na kutukuza utamaduni wa nje. Wanazuoni wa nadharia ya Ubaada-ukoloni wanaona kuwa hii ni mojawapo ya changamoto zinazokabili mataifa yaliyotawaliwa ikiwa ni athari kutoka katika mfumo wa wakoloni. Kuhusu hili, Mshengyezi (2003) anaeleza kwamba ni muhimu tuandike katika lugha zetu kama Waafrika, kama Wahindi na kama Wakaribiani, tukitumia taswira na nahau tunazozijua kutoka katika tamaduni zetu.

Mbali na lugha, uigaji wa utamaduni wa nje unajitokeza hata katika maisha ya kawaida katika jamii zetu. Mathalani wanajamii hasa wasomi, huthamini vyakula, vinywaji na mavazi kutoka nchi za Magharibi. Katika tamthilia ya *Amezidi* baada ya Ame na Zidi kukubaliana mpango wao wa kujipatia fedha kwa njia ya wizi, wanapongezana kwa vinywaji vya Kizungu kuonesha namna walivyostaarabika. Jambo hili linajitokeza katika ukurasa wa 49 kama ifuatavyo:

Ame: *Whisky, Brandy, Vodka, Beer, Champagne?*
Zidi: We letu tu

Vilevile katika ukurasa wa 52, Ame na Zidi wanafurahi na kugonga gilasi kwa pamoja kama ishara ya furaha yao. Huu ni utamaduni wa Wazungu ambao umewaathiri Waafrika wengi. Kitendo hiki cha kugonga gilasi kama ishara ya furaha kinafanywa sana na wasomi pamoja na watu waishio mijini ambao kwa kiasi kikubwa wameathiriwa na tamaduni za Magharibi kutokana na utandawazi. Vilevile, katika ukurasa wa 54, Mari (ambaye ni Ame) anaonekana kuathiriwa na tamaduni za Kizungu kama inavyobainishwa katika maelezo ya utangulizi:

Tendo hili lote limo ndotoni mwa wahusika pia...Mari (Ame) anaingia...kavaa skati imfikayo mapajani. Juu kavaa blauzi (*kishati*) kimning'iniacho tumboni. ...chini viatu vya theluji vimfikavyo magotini...uso umemkubuhu kwa kujiremba kwa muda mrefu. Nyusi kanyoa nywele nyororo kwa *curl kit*. Midomo myekundu kwa rangi iliyopakwa

kwa wino...anaingia kwa mizani na madaha...kwa matao yote ya kuiga Wazungu wanavyokwenda.

Vivyo hivyo, katika onyesho la saba mwandishi anaeleza namna ambavyo wanawake katika nchi za Kiafrika, Tanzania ikiwemo, wanathamini utamaduni wa Kizungu na hivyo kukiuka kabisa maadili ya Kiafrika. Ukweli huu unajitokeza katika nukuu hapo juu ambapo, mwandishi anatuchorea picha ya mwonekano wa Mari katika akili zetu. Picha ya Mari ambayo hadhira inaipata ni taswira juu ya ufukara wa kifikra walio nao baadhi ya wanawake ambao ni matokeo ya ukoloni mamboleo. Ni utumwa wa kifikra unaowafanya wanawake kutokujiamini na mwonekano walio nao na hivyo kujibadilisha ili wawe na mwonekano sawa na wanawake wa Kizungu.

Athari za utamaduni wa Magharibi katika nchi za Kiafrika ni jambo ambalo linazungumzwa sana na wanazuoni wa nadharia ya Ubaada-ukoloni, wengi wakitoa mapendekezo ya kulinda na kuthamini utamaduni wa wazawa. Mushengyezi (2003) kama alivyonukuliwa hapo juu anahimiza Waafrika kuandika kazi zao kwa kutumia lugha zao za asili ili kuepuka utumwa wa kifikra unaotukabili. Halikadhalika, Ngungi (1986) anatoa mawazo ya aina hiyo huku akienda hatua ya juu zaidi kwa kuandika kazi zake hususan za kifasihi katika lugha yake ya Kikuyu.

4.0 Hitimisho

Kwa hitimisha tamthilia hii ya *Amezidi* imetumia mtindo wa kipekee ambao si maarufu sana katika utunzi wa tamthilia za Kiswahili. Mtindo huu ni ule wa kuyaeleza mambo mbalimbali mazito katika hali ya ubwege ama ujuha. Wahusika wanatenda mambo mbalimbali katika hali ya kibwege, wanatawaliwa na upofu wa kifikra unaoshadidiwa na hali ya kutouona ukweli. Hali ya kulala, kukoroma, kubweteka, na kujisahau kupita kiasi. Hata hivyo, mwandishi hatumii mtindo huu kwa ajali ama bahati mbaya bali ana makusudi yake ya kimantiki kabisa. Inawezekana sababu kubwa ni kukwepa udhibiti. Kutoka na mawazo ya Wana nadharia ya Ubaada-ukoloni ni kuwa, udhibiti katika fasihi ulifanywa na Wazungu kwa lengo la kueneza tamaduni zao katika mataifa waliyokuwa wanayatawala, pia kuua tamaduni za watawaliwa na vilevile kuzuia kuibua hisia za kuwapinga wakoloni.

Katika zama hizi udhibiti unafanywa na vyombo vya dola kwa sababu za kisiasa zaidi, lengo ni kuzuia maovu ya watawala wa sasa kujulikana kwa wananchi. Senkoro (1993:44-45) akielezea matokeo ya udhibiti katika fasihi, anasema:

Si rahisi kuziorodhesha athari za udhibiti wa maandishi kwa maandishi wa vitabu vya fasihi Tanzania kwa kuwa, kama tulivyoonesha, hakuna bodi au kamati maalumu ya

udhibiti huo. Tuwezalo kubunia ni kuwa waandishi wenyewe wamekuwa na tabia ya udhibiti-nafsi wanapoandika kazi zao. Katika misingi hii tunaweza kueleza mabadiliko katika uandishi wa E. Kezilahabi ambaye katika *Rosa Mistika* alitumia mtindo wa kusema waziwazi bila kuficha, na katika kazi zake za hivi karibuni, labda kwa kujaribu kuukwepa ulioikumba kazi yake ya mwanzo, kabadili mtindo, hasa katika riwaya zake fupi za *Nagona* (1987) na *Mzingile*. Katika riwaya hizo Kezilahabi anatumia visasili, taswira na ishara nzitonzito, maluwiluwi, ndoto na mbinu zingine za mficho wa kifani iwapokuwa kimsingi maudhui ya *Rosa Mistika* yanajitokeza humo pia.

Kutokana na maelezo haya ya Senkoro, tunaweza kubaini kuwa watunzi wa kazi za fasihi ya Kiswahili wameamua kujidhibiti wenyewe kwa kutumia mitindo yenye uficho kifani, lengo likiwa ni kuepuka kazi zao hizo kudhibitiwa. Katika tamthilia hii, Said A. Mohamed anatumia ishara, taswira na sitiari mbalimbali ambazo zinahitaji kupasuliwa ili kubaini maudhui yake. Aidha, anatumia mbinu za kibwege ili kwa msomaji ambaye hatapasua sitiari zilizomo anaweza kufikiria kuwa kazi hii ni ubwege tu usio na mantiki. Hali hii humsaidia mwandishi kuepuka kudhibitiwa. Hata hivyo, swali la kujiuliza hapa ni: je, matumizi ya mikondo au mikabala ya uficho katika fasihi haiwatengi watunzi na hadhira yao? Hili ni swali la mjadala na si nia yetu kulijadili katika makala haya.

Marejeo

- Childs, P na R. J. P Williams. (1997). *An Introduction to Post-Colonial Theory* London: Prentice Hall.
- Mohamed, S.A. (1995). *Amezidi*. Nairobi: East Africa Educational Publishers.
- Mushengyezi, A. (2003). *Twentieth Century Literary Theory*. Kampala: Mukono Bookshop Printing & Publishing Company Ltd.
- Thiong'o, N. (1986). *Decolonizing the Mind: The Politics of Language in African Literature*. Nairobi: Heinemann Educational Books.
- Njogu, K. na R.Chimerah. (2008). *Ufundishaji wa Fasihi: Nadharia na Mbinu*. Nairobi: The Jomo Kenyatta Foundation.
- Quayson, A. (2000). *Postcolonialism: Theory, Practice or Process?* Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. London: Routledge.
- Senkoro, F.E.M.K. (2003). "Udhibiti (Censorship) wa Fasihi na Uhuru wa Mwandishi wa Vitabu Tanzania," katika *Fasihi, Uandishi na Uchapishaji: Makala ya Semina ya Umoja wa Waandishi wa Vitabu Tanzania*. Dar es Salaam: UWAVITA.

- Wafula, R. M. (1999). *Uhakiki wa Tamthilia: Historia na Maendeleo Yake*. Nairobi: The Jomo Kenyatta Foundation.
- Wafula, R.M. na N. Kimani. (2007). *Nadharia za Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: The Jomo Kenyatta Foundation